

Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. १२०४ घ

Title वाक्य सुधा हिन्दी भाषा टीका संहिता

Author टीकाकारः जगन्नाथः

Extent २१ पत्राणि Age

Subject वेदान्त शास्त्रम् "अमूर्तम्"

वाक्सुधा भाषाटीकासहिता

१२०४

२९

श्रीगुरुभ्योनमः॥ वाक्यसुधाप्रारंभः॥ ऋषीश्वरकृपापांगतवसंस्प
र्शनेनवै॥ काचित्प्रसूताबुद्धिर्वेदांतार्थावगाहने॥ १॥ श्रीमत्कृषी
श्वरपदरजहृतिमिरसमुळउद्विजविवेकांकुरेउद्भवितेमनोभू
मिदासाची॥ १॥ विशेषहाट्टेगृह्यविवेक॥ जेथेमुमुक्षूजनसम्यक्
कृतकृत्यहोतिहायेक॥ निश्चयकेलागुरुवर॥ २॥ प्रत्यक्षअनुभवारी
॥ साध्यसाधनतिमिरनुरवी॥ तोहाग्रंथविवेकवैभवि॥ सुमनसा
सिद्धिदे॥ ३॥ दृश्यासिमिथ्यतादाउनि॥ दृगतेसत्यवप्रतिपादुनी॥
लेदृगआत्माक्षणेनि॥ ग्रंथावलोकनेजाणिजे॥ ४॥ दृश्यतेअसेकै
से॥ दृगतेकोणासारिखे॥ तेहीलक्षणसंम्यके॥ विवरीजेलियेग्रंथी॥ ५॥
दृश्यतितुकेअनात्माजाण॥ दृगतीआत्मासनातन॥ याचानिवाउ
सूक्ष्मने॥ ग्रंथावलोकनेकरावा॥ जेणेअपणचिब्रह्महेकळे॥

अज्ञानांधकारविवक्षे॥ आत्मा घेइजे करत वळे॥ तो हा ग्रंथ स्वतः सिद्ध॥ ७॥
 श्लोक॥ रूपं दृश्यं लोचनं दृग् दृग् दृश्यं दृक् मानसं॥ दृश्याधी रत्नयः
 साक्षी दृग्मैव न तु दृश्यते॥ १॥ टिका॥ येथुन दृग् दृश्याचे विवरण करि
 जेते॥ रूप जे जे दिसते त्यास रूप म्हणवे॥ त्या रूपास दृश्य म्हणवे॥
 त्याचा पाहणार जो लोचन त्यास दृक् म्हणवे॥ लोचन दृक् जो त्या
 स दृश्य हो जाणुन॥ त्या लोचनाते पाहणार जे मन ते दृक् जाणा
 वे॥ त्यामनास दृश्य वरुछा पुण त्यामनाचा जो दृक् साक्षी त्यास दृक्
 हो जाणवे॥ दृश्यास च दृग् हे हीनाव तो साक्षी दृक् च होय तो का
 ही दृश्य न वळे॥ तो सर्वाचा जाणता ह्मणून त्याहून जाणता दृक् स
 रा कोण्हीनाही॥ तोच आत्मा ब्रह्म॥ हे जे बोलिले श्लोक व्याख्या

॥ १॥ ॥ ११॥

[Faint, illegible handwritten text in Devanagari script, likely bleed-through from the reverse side.]

नयाचा विस्तार की दृश्यासनानासह्यून आनात्मा जाणवे॥ द्रव्या
सयेकसह्यून जाणावयाचा निवाडा श्लोके करून बोलि जेतो॥
श्लोक॥ नीलपीतस्थूलसूक्ष्मह्रस्वदीर्घादिभेदतः॥ नानावि
धानिरूपाणि पश्येन्नोचनेमेकधा॥२॥ टीका॥ दृश्याचे भेद ल
क्षणे ते ऐसनीळे पीवळे आरक्त ठवळे शामपितांश जे जे वर्ण ते ते सच
स्थूलसूक्ष्मह्रस्वदीर्घाकाराचे जे जे भेद असे जे जे देखण्यात ये
ते ते सर्वही स्थाते अनेका पदार्थां ते येकरूप जे लोचने ते पाहते॥
श्लोक॥ आंध्यमांद्यपटुत्वेषु नेत्रधर्मेष्वनेकधा॥ संकल्पयेन्मनः
श्रोत्रवगादौ योज्यतामिति॥३॥ टीका॥ ते दृश्य पाहणार जे लोचने
हा लोचनाचे नाना तले असे कि॥ अर्धता आणि मंदता आणि

२॥

२॥

[Faint, illegible handwritten text in Devanagari script, likely bleed-through from the reverse side.]

॥५॥

वे॥ श्लोक॥ कामः संकल्पसंदेहो श्रद्धाश्रद्धे धृतीतरे॥ हीधीभीरिरेव
मदीन भासयत्येकधा चितिः॥४॥ टिका० मनचेधमजे ते ऐसे काम
आणि संकल्पसंदेहवाणि अश्रद्धावाणि श्रद्धावाणि धैर्य लज्या
बुद्धिभय ऐसे अनेक मनचे जे त्यास पाहणार साक्षि जो तो येकरूप
होय॥ श्लोक॥ नोदिति नास्तमायाति न दृष्टियाति न क्षयं॥ स्वयं विभास
थान्यानि भासयेत्साधनं चिना॥५॥ टिका॥ ते मनाचे साक्षीचे तन्य जे ते
उदयाते पावत नाही आस्ताते हि पावत नाही दृष्टीते पावत नाही क्षयही
यास नाही॥ असे दृग्स्वरूप आत्मा जो साक्षी तो स्वये भासत आस्ता आ
ण रविजे दृश्य मात्र जे तितक्यास भासवितो आणी आपण स्वयं प्रभू होय
ऐसे स्वयं प्रकाश आसोन दुसरे प्रकाश वयास साधनांतराचि अपेक्षाना

॥५॥

[Faint handwritten text in Devanagari script, likely bleed-through from the reverse side.]

ही जैसे साक्षी चैतन्य परब्रह्म जे ते बुद्धि चेठां इ प्रतिबिंबले ॥ श्लो
 क ॥ चिच्छाया जे शतो बुद्धी भानं धिस्तु दि धामता ॥ एकाहं छति
 रन्या स्यादतः करणस्तपिणी ॥ ६ ॥ टिका ॥ चैतन्य ब्रह्म जे ते बुद्धी
 चेठां इ प्रतिबिंबले अैसे जे बुद्धि ते दो प्रकारची येका बुद्धि भागा
 स अहंकार ह्मणावे ॥ दुसऱ्या बुद्धिच्या भागास अंतःकरण ह्मणावे
 ॥ श्लोक ॥ छायाहंकारयोरेक्यंतसायः पिंडवन्मतं ॥ तदहंकारतादा
 त्यादेहश्चैतनतामियात् ॥ ७ ॥ टिका तो अहंकार जो सा चेठां इ प्रतिबि
 बले चैतन्य हा दोघासिरेक्य जे ते तापल्या लोखंडाचे गोळ्यासारिखे
 जाले ॥ तो चिदाभासास होत अहंकार जो तो देहासि मीळाळा अ
 स्ताजड जे देह ते चैतन्य झाले ॥ श्लोक ॥ अहंकारस्य तादात्म्यं चिच्छा

यादेहसाक्षिभिः॥सहजं कर्मजं भ्रंति जन्यं च त्रिविधं क्रमात्॥८॥

विका०॥साध्यं हंकाराचे तादात्म्यजेते चीछाये सिदेहासी आणि

साक्षीसी॥ऐसे ती दासी अहंकार तादात्म्य ह्मणावे॥देहासी अं

हंकाराचे जे तादात्म्य ह्मणावे ते कर्मजन्य॥आणि चिच्छायेसी

अहंकाराचे तादात्म्यजेते सहज जन्य ह्मणावे॥साक्षीसी अहंका

राचे तादात्म्य जेते भ्रंति जन्य ह्मणावे॥श्लोक॥संबंधिनोः स

तो नास्ति निवृत्तिः सहजस्य तु॥कर्मक्षयात्प्रबोधाच्च निर्वर्तेते

क्रमादुभे॥९॥टीका या तादात्म्याच्या निवृत्त्या प्रकार

बोलिजे तो जोवर चिदाभास अहंकार येकरूपे अहेतदी

॥६॥

॥६॥

वाचासंबंधजोवरअहेतोवरसहजनादात्म्यजेचिदाभाससिद्धाचीनि
 रतिनाहि॥तेप्रारब्धकर्मक्षईदोघेहिनाशपावतीलआणिदेहासीजे
 नादात्म्यअहंकाराचेतेकर्मचाक्षयजालाअस्तासुटेल॥निवृजाम
 तिकर्माचाक्षयजालाह्मणजेअहंकाराचेनादात्म्यसुटोनदेहनि॥
 ॥६॥
 श्वेच्छपडतोतेदेहाचेकर्मजनादात्म्यह्मणवे॥आणिसाक्षीसीता
 दात्म्यअहंकाराचेतेभ्रांतिजन्यहोयतेतरजेह्मज्ञानआपरोक्ष
 होईलतेह्मभ्रांतिजन्यनादात्म्यनाशपावेल॥भ्रांतिजन्यगलेह्म
 णजेसर्वदेहआणिअहंकारमिथ्यावेदग्धपटन्यायेकस्त्वनअस्ताहेत
 ॥७॥
 ॥८॥
 ॥९॥
 ॥१०॥
 ॥११॥
 ॥१२॥
 ॥१३॥
 ॥१४॥
 ॥१५॥
 ॥१६॥
 ॥१७॥
 ॥१८॥
 ॥१९॥
 ॥२०॥
 ॥२१॥
 ॥२२॥
 ॥२३॥
 ॥२४॥
 ॥२५॥
 ॥२६॥
 ॥२७॥
 ॥२८॥
 ॥२९॥
 ॥३०॥
 ॥३१॥
 ॥३२॥
 ॥३३॥
 ॥३४॥
 ॥३५॥
 ॥३६॥
 ॥३७॥
 ॥३८॥
 ॥३९॥
 ॥४०॥
 ॥४१॥
 ॥४२॥
 ॥४३॥
 ॥४४॥
 ॥४५॥
 ॥४६॥
 ॥४७॥
 ॥४८॥
 ॥४९॥
 ॥५०॥
 ॥५१॥
 ॥५२॥
 ॥५३॥
 ॥५४॥
 ॥५५॥
 ॥५६॥
 ॥५७॥
 ॥५८॥
 ॥५९॥
 ॥६०॥
 ॥६१॥
 ॥६२॥
 ॥६३॥
 ॥६४॥
 ॥६५॥
 ॥६६॥
 ॥६७॥
 ॥६८॥
 ॥६९॥
 ॥७०॥
 ॥७१॥
 ॥७२॥
 ॥७३॥
 ॥७४॥
 ॥७५॥
 ॥७६॥
 ॥७७॥
 ॥७८॥
 ॥७९॥
 ॥८०॥
 ॥८१॥
 ॥८२॥
 ॥८३॥
 ॥८४॥
 ॥८५॥
 ॥८६॥
 ॥८७॥
 ॥८८॥
 ॥८९॥
 ॥९०॥
 ॥९१॥
 ॥९२॥
 ॥९३॥
 ॥९४॥
 ॥९५॥
 ॥९६॥
 ॥९७॥
 ॥९८॥
 ॥९९॥
 ॥१००॥

धः स्वप्नः सर्वस्व जागरः ॥१०॥ टिका० सोपेचे ठाई अहंकाराचा लय जाहला
असनादेह जो अचेतन होतो ॥ आणि अहंकाराचा विकार सात्त्विक
गुण जे स्वप्न आणि जागरण अवस्था होते ॥ श्लोक ॥ अतः करणवृत्ति
श्च चिच्छाये कथं मागतां ॥ वासनां कल्पयेत्स्वप्ने बोधे ह्ये विषया
न्बहिः ॥११॥ टिका० अतः करणाचि वृत्ति ज्या वृत्तीचे ठाई आत्म्या
चे प्रतिबिंब पडले ॥ म्हणजे वृत्तीच्या ठाई ज्ञान जे तो चिराभा
सह्य पावा ॥ असे चिराभा सासहीत वृत्ति जे ते स्वप्नाचे ठाई वा
सना कल्पिते आणि जाग्रत काळी इंद्रिये करून बहिर्विषयाते ही क
ल्पिते ॥ श्लोक ॥ मनो हं ह्युपादानं लिङ्गमेकं जडामकं ॥ आवस्थान्न
यमन्वेति जायते म्रियतेपि वा ॥१२॥ टिका ॥ मन आणि अहं

कारहे उपादानलिगदेहाचे ते जड ऐसे लींगदेह आवस्थात्रयाते
आनुभविते ॥ उसन्न होते आणि मरते ॥ श्लोक ॥ शक्तिद्वयं हि मा
याया विक्षेपावृत्तिरूपकं ॥ विक्षेपशक्तिर्लिगादिब्रह्मांडं तं ज
गतस्सृजेत् ॥ १३ ॥ टीका ॥ मायाह्मणजे स्वरूपविस्मरणस्यास
मायाह्मणवे अज्ञानह्मणवे प्रकृतिह्मणवे ॥ तमह्मणवे सु
षुप्तिह्मणवे कारणह्मणवे अव्यक्तह्मणवे ॥ ऐश्या आपत्तया
स्वरूपान्चे आज्ञानाचिनावे तो तो मायाह्मणवे त्या मायेच्या
दोनशक्ती ॥ येक विक्षेपशक्ति ॥ दुसरी आवरणशक्ति विक्षे ॥ १५ ॥
पशक्ती ते ऐसी लिगादिक स्वरूपब्रह्मांडपर्यंत जग निर्माण करी

ते॥ दोन देह समष्टि आणि व्यष्टि हा सर्वही विक्षेप ह्मणावा॥ कवृह भो
कृत्त ह सर्व विक्षेपाचे लक्षण॥ श्लोक॥ सृष्टिर्नाम ब्रम्ह रूपे स॥
चिदानंदवस्तु निबंभु फेनादिवत्सर्वनाम रूप प्रकाशनं॥ १४॥ टिका॥ विक्षेपा
सि सृष्टि ही सणा वे सृष्टि चेत लक्षण वै से कि स चिदानंदवस्तु जे
१०॥ ब्रम्ह तेथे नाम रूपे भासली उदकाचे फेसाचे दृष्टांताचे परीयास सृ
ष्टि ह्मणा वि आता दुसरी आवरण शक्तीचे लक्षण॥ श्लोक॥ अंतर्दृग्
दृश्यो भेदं बहिः च ब्रम्हं सर्गयोः॥ यादृणोऽपराशक्तिः सा संसार
रूपकारणं॥ १५॥ टिका॥ पूर्व व्याख्या निदृग् आणि दृश्य जे दारव विले ते सर्वही
दृश्य आत्मा जो द्रव्य हा हून वेगळे आसोन ते वेगळे पणास अवरण धातून
एक पणेचि भासने॥ आणि बाहेर ब्रम्ह आणि सृष्टिचे वेगळे पणास न जा

गूनैक्यत्तमासनेयाचे लक्षण स्पष्ट सांगू ॥ दृग्दृश्याचे आवरण लक्षण जे द्रव्य न
 दीसून दृश्य जे देहेंद्रियादिकांचे ठाडें आत्महबुद्धी आणि सत्य त्ते प्रत्यगात्मवि
 षई आवरण ॥ आणि दुसरे ते ऐसे जे जगकारण ब्रह्म ते न दिसोन जगच स
 र्वभासावियास आवरण शक्तिह्मणावे ॥ हे संसारास कारण होय ॥ श्लो
 क ॥ साक्षिणः पुरतो भानं लिङ्गदेहेन संयुतं ॥ चिच्छया याः समावे
 शात् जीवः स्याद्व्यावहारीकः ॥ १६ ॥ टीका ॥ साक्षी जो प्रत्यगात्मा
 यास हे दोन्ही देह लिङ्गदेह आणि सूक्ष्मदेह वेगळे पणे भासता हे तया दे
 हीतचिदाभासाचे प्रतिबिंब आहे ऐसे देहद्वयास हीतचिदाभासा
 सिव्यवहारिक ह्मणावे ॥ श्लोक ॥ अस्य जीवस्य मारोपात् साक्षिणो

॥ ११ ॥

॥ ११ ॥

आवभासते॥ आहतौ तु विनष्टायां भेदे भाते प्रयांति तत्॥ १७७॥ टिका॥ व्यवहारीक जीवदे
 हृदया सहीत जो ह्मरला॥ ते जीव वृजे साक्षी जो प्रसंगात्मायाचे ठाड आरोपास्तवभास
 ते वस्तुता साक्षीचे ठांडी दुजे च नाही मंग जीव तू कैचे॥ ते आवरणशक्ति जे दृग्दृश्य
 विवेकज्ञानक्षालयावरनाशपावति आस्ता साक्षीचा आणि दृश्याचा भेद भासत अ
 स्ता जीवपुष्प ही राह पावत नाही॥ श्लोक॥ सर्गस्य ब्रह्मणस्तद्वत्तु भेदमादृशतिष्ठति
 ॥ याशक्तिस्तद्वत्तु ब्रह्मविरुद्धत्वेन भासते॥ १७८॥ टिका॥ सृष्टि आणि ब्रह्म जे या दो
 हीचे वेगळे पण असले कस पराहते ते ते आवरणशक्ति ती कर्त्री ब्रह्म जे ते ही वि
 काररूपे भासते॥ श्लोक॥ आत्राप्यावृत्तिनाशेन विभाति ब्रह्मसर्गयोः॥ भेदस्त
 यो विकारः स्यात्सर्गे न ब्रह्मणि क्वचित्॥ १७९॥ टिका॥ ऐसे विकाररूप भास
 ले॥ ब्रह्म ज्या माये कर्ता ते माया बोधेनाशपावली आस्ता ब्रह्म आणि जग या
 दोहीचे वेगळे पण दिसते॥ या वेगळे पणी पाहता विकार जो आहे तो तर सृष्टी
 चे ठांडी ब्रह्मी तीळ मात्र नाही॥ आता जग आणि ब्रह्म याचे एक आणि वेगळे पण

॥ १७२॥

बोलिजे ॥ श्लोक ॥ आस्ति भाति प्रियं रूपं नाम चेष्टं शंपंचकं ॥ आद्यत्रयं ब्रह्म रूपं जग
 द्रूपं ततो द्वयं ॥ २० ॥ ~~द्वि~~ त्रयं वायु अग्नि जलो वीषु देव तिर्यङ् नरादिषु ॥ अभिभाः
 सच्चिदानंदं अभिद्यते रूपं नाम नी ॥ २१ ॥ त्रयेन तद्वयं ग्रस्तं तत्रयं त्रैकरूपकं ॥ अतः सर्व
 चिदाकारं मायातीतं निरंजनं ॥ २२ ॥ टिका सद्व्याणिचिदव्याणिति सराधानं
 दयास अस्ति भाति प्रियं हेहीनाव ॥ ऐसिति न्ही व्याणिनाम व्याणि रूपे ऐसे पांच
 अंशया पांचाचे ठई तिन्ही पाहिती ते परब्रह्म स्वरूप होत ऐसे जाणावे नाम व्याणि
 रूप जगास ह्मणावे ते नाम रूपे कोठे आहे तद्वाणाल तेही सांगु आणि ब्रह्म ही
 सांगु ॥ आकाश वायु अग्नि जल वीषु पंचभूत व्याणि भौतिक जे देव तिर्यङ् नरा
 पशु आदिक रूप या सर्वाचे ठई सच्चिदानंद जे ते अभिन्न आहे त नाम रूपे जे या
 सच भेद आहे त्या सच्चिदानंदा हि नाम रूप आत्मक देत जे ते व्यासि ले ते तिन्ही ये
 रूपे करून वर्तता हे तयास्तव सर्व हि चिदाकार होय माया तित निरंजन होय ॥ श्लोक

२३॥

ना

उपेक्षामरूपेदेसच्चिदानंदवस्तुनि॥ समाधिंसवदिकुयतिहृदयेचाथवाबहिः
॥ २३ ॥ टिका॥ यास्तवनामेवाणिरूपेयादोहीचीउपेक्षाकरूनसच्चिदानंदवस्तूचे
ठाईसमाधिअखंडकरितजावी॥ तेसमाधीदोप्रकारचीआहे॥ श्लोक॥ सवि
कल्योविकल्यश्चसमाधिर्द्विविधोहृदि॥ दृश्यशब्दानुविद्भोयंसविकल्यः
पुनर्दिधा॥ २४ ॥ टिका॥ येकसविकल्यसमाधिदुजितेनिर्विकल्यसमाधी
ऐशादोप्रकारामध्येसविकल्यसमाधिजेतोदोप्रकारचाह्यातयेकशब्दानु
विध्युआणियेकदृश्यानुविद्दु॥ श्लोक॥ कामाद्याश्चित्तगादृश्यास्तस्माद्वि
वेनचेतनं॥ ध्यायेत्तदृश्यानुविद्भोयंसमाधिःसविकल्यकः॥ २५ ॥ टिका०
दृश्यानुविद्धान्येतद्वक्षणकामसंकल्यश्रद्धाअश्रद्धाआदिकरूनजेजेवृत्ति
उठेलचित्तगतसर्वहिआपणजाणतोयासर्वावृत्तिचासाक्षितोकूटस्थब्रह्ममीहोय॥

१३॥

१३

१३॥

ऐसे ध्यान करावे या ससविकल्प दृश्यानुविद्ध समाधि ह्मणवे ॥ श्लोक ॥ आसंगः स
च्चिदानंदः स्वप्नभौंदैतवर्जितः ॥ आस्मीति शब्दविद्योयं समाधिः सविकल्पकः ॥
२६ ॥ टिका ॥ आता शब्दानुविधाचे लक्षण ऐसे मी असंग आहे सच्चिदानंद आहे
स्वयंप्रकाश आहे दैत रहित मी आहे ॥ ऐसे मुखे करून ह्मणवे तो हा शब्दानुविद्ध स
विकल्प समाधि ॥ श्लोक ॥ त्वानुभूतिरसावेशादृश्यशब्दानुपेक्ष्य तु ॥ निर्विकल्पः
समाधिः शान्तिर्वा तस्थित दीपवत् ॥ २७ ॥ टिका ॥ आता निर्विकल्प समाधिचे ल
क्षण आत्मानुभव जो या अनंदाचे आवेश करून दृश्यानुविद्ध आवेशाब्दानुवि
द्य समाधिया दोहीची उपेक्षा करून निर्विकल्प होऊन राहणे जे निवांत स्थ
ति द्याचे परी ते निर्विकल्प समाधि ह्मणवे ॥ श्लोक ॥ दृदिव बाह्यदेशेऽपि य
स्मिन्कस्मिंश्च वस्तुनि ॥ समाधिराद्यः सन्मात्रान्नामरूपनिगदतिः ॥ २८ ॥
टिका ॥ हृदयाचे ठाई आथवा बाह्य देशाचे ठाई जे ने वस्तु मात्र याचे ठाई सन्मा

त्राचे चिंतनकरणे नामरूपे वेगळी करून हायेक समाधि होय ॥ श्लोक ॥ अखंडेक
 रसं वस्तु सच्चिदानंदतक्षणं इह विछिन्नचित्तं येन समाधिर्मध्यमो भवेत् ॥ २१ ॥ टि
 का ॥ आखंडेक रस वस्तु जे सच्चिदानंदतक्षण ते चिंचितित जे वेती समध्यस
 माधि ह्यावि ॥ श्लोक ॥ स्तब्धीभावोरसास्वादतृतीयः पूर्ववन्मतः ॥ ऐतैः स
 माधीभिः षड्भिर्नयेत्कालं निरंतरं ॥ ३० ॥ टिका ॥ निर्विकल्प रसाचे आस्वादेने
 करून स्तब्ध होणे हा पहिले निर्विकल्प समाधि सारी रवार सास्वाद समाधी
 तिसरा होय ॥ ऐशा समाधिक करून निरंतर काळाने हरण करावे ॥ समाधिरहीत
 राहता तथापु सुवत्पामर जाणावा ॥ ऐसे ब्रह्म निष्ठ जे श्रुकादिक सनका
 दिक आणि ब्रह्मदेव तथा जनकादिक सनकादिक आणि जे जे जे समा
 धिमध्येच राहता हेत ते क्षणमात्र समाधि वाचून राहत नाहीत ऐसे अप

सदैव

ले

रोक्षानुभूतिमध्ये पूर्णानिरूपिते असे ॥ श्लोक ॥ देहाभिमाने गतिते विशाते परमात्मनि
॥ यत्र यत्र मनो याति तत्र तत्र समाधयः ॥ ३१ ॥ म्रियुते हृदयग्रंथिः छिद्यंते सर्व संश
याः ॥ क्षीयंते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावर ॥ ३२ ॥ टिक ॥ परमात्मा देहाति जेथे
ततो मि आहरे सा प्रत्यक्ष आत्मानुभव जात (आस्ता जेथे मन जाते तेथे
तेथे समाधि च होय ॥ हृदयग्रंथि ह्मणि जे अहंकार नाश पावतो सर्व संश
य छेदता हेतु कर्म सर्व क्षयास पावता हेतु जे ह्मा परावर आत्मा मी च होय रे
सेक वता ॥ श्लोक ॥ अवच्छिन्नश्चिदाभासस्तृतीयः स्वप्नकल्पितः
॥ विज्ञेयस्त्रिविधो जीवस्तत्राद्यः पारमार्थिकः ॥ ३३ ॥ टिका ॥ त्री प्रकार
चे जीव येक अवच्छिन्न दुजा चिदाभास तिजा स्वप्न कल्पित याति घामधे
पहीता जो तो पारमार्थी के होय ॥ श्लोक ॥ आवच्छेदः कल्पितः स्यादवच्छे

द्यतुवास्तवं॥ तस्मिन् जीवत्तमारोपात्तं ब्रह्म तं तु स्वभावतः॥ ३४॥ टिका॥ पहिला
जो पारमार्थिक जीव ह्मं टलायाचे अवच्छेद रेसे नावया विधी निरूपित रेसा
किते ब्रह्म जे ते आवच्छेद होय ते सप्त आहे॥ आणि तेथे कल्पित जो जीव अ
वच्छिन्न तो लटका॥ ते ब्रह्मी आरोपास्तव तेथे जीव पण पाहता ते ब्रह्मच होय
॥ श्लोक॥ आवच्छिन्नस्य जीवस्य तादात्म्यं ब्रह्मणा सह॥ तत्त्वमस्यादिवाक्यानि
जगुर्नेतरजीवयोः॥ ३५॥ टिका॥ तोच वच्छिन्न या नावाचा पारमार्थिक जीव
व जो ह्या जीवाचे तादात्म्य ब्रह्मासि होय तो सदैव मी ब्रह्म आहे असे भावणे
करून स्वरूपी तादात्म्य करून असतो ह्या सच तत्त्वमसीति ह्या वाक्य प्रमाण जे
मुद्द जीव ह्या सगुण सुखे उपदेशा लाकीलु ब्रह्म आहे सहा वाक्ये करून ब्रह्मी तादा
त्म्य होते ते सै ईतर जीव जे हे दोघे स्वप्न कल्पित आणि प्रापंचिक यांचे तादा

१५॥

१५

॥ १५ ॥

त्यब्रह्मोनाहि॥श्लोक॥ब्रह्मण्यवस्थितामायाविक्षेपावृत्तिरूपिणी॥आवृत्त्या
खंडतांतात्मनजगज्जीवौप्रकल्पयेत्॥३६॥टीका॥ब्रह्मजेआसास्वरूप
तेथेराहिलिजिमायातेविक्षेपकतिहोय॥आवरणकतिहोययादोलक्ष
णाचाअर्थतोपुर्विचनिरोपित॥तोलेसाकिब्रह्मीचीअखंडताजे
लीलाआवरणघोलूनयाअखंडतेचेठाईचिजीवआणीजगकल्पि
ले॥श्लोक॥जीवोद्यिस्तचिदाभासोभवेद्भोक्तापिकर्मकृत॥भोग्यरूपमि
दंसर्वजगत्स्याद्भूतभौतिकं॥३७॥टीका॥जिवजेबुद्धिचेठाईप्रतिबिंबताजेतो
चभोगआदिकरूनकर्मकतिहोययाजीवासचहेसर्वहीजगपंचभूतेआणि
चौसाभिचीभौतिकशरीरांचेभोग्यहोयचौदाभूवनत्येठाईचारखाणिची
शरीरेधरूनयासाकर्मकरूनतेथेतथेजाउनजगाचाभोगघेतो॥श्लोक॥०१॥

२
६॥

१६॥

अनादिकालमारभ्यमोक्षापुर्वमिदं ह्यं॥ व्यवहारे स्थितं तस्माद्दुभयं व्याव
हारीकं॥ ३८॥ टिका॥ या जगामध्ये तो हा जीव आनादिकाळा पासून जो
कर्मोद्देश होय तो पर्यंत भूत भौतिक जगाचे ठारे व्यवहार करी तो ह्येणु
न व्यवहारीक होय॥ श्लोक॥ चिदाभासस्थितानि द्राविक्षे पावति स्त
पिणि॥ **आरस** जीव जगती पुर्वे नुल्लेव कल्पयेत्॥ ३९॥ टिका॥ चिदाभा
स जीव जो हा याचे ठारे जे हे निद्रासामयि सारखिते निद्रा विक्षेप
कति आणी आवरण कति आवरणाचे लक्षण ते ऐसे की जीव आ
णि जग यास आवरण घालून हे नदीसूदेण जग दुसरे स्वप्न कल्पित
नवे चरचिते हे सस जग नदीसूदेणे हे आवरण आणी स्वप्न कल्पून हा
विक्षेप॥ श्लोक॥ प्रलिन काल एवैते स्थितत्वात्प्रालिभासिके॥ नहि स्व

र

१०॥

प्रप्रबुद्धस्य पुनः स्वप्ने स्थितिस्तयोः ॥ ४० ॥ टिका ॥ स्वप्नकाली च स्वप्नप्रती-
तभासने जागृतियानंतरनाहो मगस्वप्नीराहणे कैच ॥ श्लोक ॥ प्रति
भासिकजीवोयस्तज्जगत्प्रातिभासिकं ॥ वास्तवं मन्यते न्यस्तु मिथ्ये
ति व्यावहारिकः ॥ ४१ ॥ स्वप्नी प्रातिभासी कजीव ज्ञाया चिजे प्रातिभा-
सिक ह्यणिजे भासमात्र तलेथेखरेमानितो जोजिव परंतु व्यावहारी-
कजीव सात्ता लटीके मानितो ॥ श्लोक ॥ व्यावहारिकजीवोयस्तज्जगद्व्या-
वहारिकं ॥ संसं प्रयेति मिथ्येति मन्यते पारमार्थिकेः ॥ ४२ ॥ टिका ॥ व्याव-
हारिकजीव ज्ञातो या व्यवहार जगते सप्तमानितो परंतु पारमार्थिकजी-
व ज्ञातो या व्यवहारिका समिथ्यामानितो निवृत्तः पुरुष जे जे हो ब्रह्मी
एक्यत्वके लक्षास व्यावहारिक जीवाचा व्यवहार मिथ्या होय व्यवहारिक

जीवजगचे ठाई वृत्तिनिमित्त स्त्री धनानिमित्त महाघोर यत्न करीतात अ
मी होतात ते सर्व व्यवहारापर माथी कि जीवास मिथ्या ॥ श्लोक ॥ पा
रमार्थिक जीवश्य ब्रह्मेक्यं पारमार्थिकं ॥ प्रयति वीक्षते नान्यदी
क्षते चानृतामना ॥ ४३ ॥ टीका ॥ पारमार्थिक जीव जोग्याचे ब्रह्मारेण
क्य हेच खरे मानून आणखी काही पाहत नाही आणि पाहतो जर हे ज
गत रते मिथ्ये पाहतो ॥ श्लोक ॥ माधुर्यद्रवशैत्यादि जलधुमांस्तरंग
के ॥ आनुगेव्याप्यतिष्ठंति फेनेप्यनुगता यथा ॥ ४४ ॥ मिथुरताद्रव
पणशीतळता हें जळीचे धर्म तरंगांचे ठाई जाऊन राहतात तेच फेसाचे ठा
ई जाऊन राहता हेत यादृच्छंति साक्षीचे ठाई सच्चिदानंद जे अहेत ते ॥ १९ ॥
देहावर पाहावे ॥ श्लोक ॥ साक्षिस्थाः सच्चिदानंदा संबधाव्यावहा

॥ १९ ॥
१५

रिके॥ तद्वारेणानुगच्छंतितथैवप्रातिभासिके॥ ४५॥ टिका॥ साक्षिआत्माजो
 याच्याठईचेसच्चिदानंदधर्मजेतेसंबंधेकरूनव्यावहारीकजीवाचेठई
 येताहेतयाव्यावहारीकजीवाचेद्वारेचप्रातिभासिकजीवाचेठईजा
 ताहेततेसच्चिदानंदाचेलक्षणकायक्षणालतरसांगु॥ सद्गुणजेस
 र्वत्रसर्वकाळिआहेचिदगुणजेशानस्वरूपअनंदगुणजेअखंडतेरेसे
 सदैवआहेतानआवडतेसच्चिदानंदगुणावे॥ श्लोक॥ लयेफेनस्य
 तद्रमद्रिवद्यास्तुतरंगके॥ तस्यैवविलयेनीरेतिच्छेतेयथापुरा४६॥
 प्रातिभासिकजीवस्यलयेस्युव्यविहारिके॥ तल्लयेसच्चिदानंदाः प
 र्यवस्यंतिसाक्षिणि॥ ४७॥ टिका॥ जैसेजलाचेधर्मद्रवशोयादिकफेना

एचदनाइयेकनकवारचातैपुजीतंनप्रसुनोद्युपैकपु रदीपै
वीवधरसहीतेनैवभक्षोपहारैक्षंता॥७॥नमोनीशंकशु
धित्रीगुणवीरहीतो ध्वंस्मोहंधकरोनासायेनैवदधि
वीदतभवगुणंनैवदृष्टंकराची उमैन्यावस्थयात्वं
वीदीतकालिमलेशकरंनस्मरामीक्ष्यंत॥८॥ध्यानंभीतेसीवा
रूपेप्रचुरसुखसुरधनुनैवदंतंदीजेभ्योहव्यंतेतत्क्षसंख्या
हूँवहवहनेनोपीतंवीजमंत्रेनोपोशंयांगतीरेवृत्तचरणवीधौरद
आपेनदेवंक्षतं॥९॥नोशक्यंस्मार्थकर्माप्रतीपदगहने॥
प्रहवायाकुलाक्षे श्रोतेवार्ताकथंमेदीजकुलेवीहीतेव्रा

नाथा देवा धीना पपाप राग बीया गध वपुशा वाषट्श प्राठदा
नच हीनं ॥ मीथ्या मोहा सीता शोभ्रमती मम मबुधुर्ज दीध्यान शुन्यं
क्षं ॥ ४ ॥ स्तीत्वा स्वास्थाने सरेजे प्रणवमय मरकुंभ के सुक्ष्म मार्गे
शाने स्वांते प्रणीजे प्रगती न बहने ज्योतीरपे पराखे के तिगा केय
ब्रह्म वा के प्रचुर सुरत नुशंकर न स्थिता मीक्ष्यंत ॥ ५ ॥ स्नात्वा
प्रयुशकाले स्नपन विधी वीधौ नां हनं गां गतोयं पुज्यार्थे वाक
दायी बह्वधर गहना १ खंड वीत्वे दवाणी ॥ नाणी ता पद्म मा
ला सरसी वीत्सीतां गंध पुष्पैस्तर्दयं क्षं ॥ ६ ॥ दुर्ग्ये मं
द्वा जपुके घटस्थ शत सहितै स्वापीतं ने वली मं नोली

॥ श्रीमहादेव प्रसन्न

आदौ कर्म प्रसंगात्कलयति कलुशं मात्र कुक्षौ स्थितं मां कीन्मुत्रामेध्यम
धेकुतयति नितरां जाठरो जात वेदा ॥ यद्यच्च वा तत्र दुःखकुत इति वि
षमं शक्यते केन वक्तुं शक्यं तं यो मे पराधः सीव सीव सीव भो श्रीमहादे
व शंभो ॥ १॥ वाग्येदुस्वादीरेकात्मतुल्यतव पुस्त्यपाने कीपासा
नो शक्यं चेद्रीयेभ्यो भव गुणजनीनां जंतवो मां तु दंतीनां नातो गदी
दुस्वादि शनपरीवरात् शंकरं न स्मरामी ॥ २॥ क्षंतं ॥ २॥ प्रोढो हं यैव
॥ ३॥ न स्तुः वीषय वीशधरे पंचभूमिर्मम संधो भ्रष्ट न सो वीवेध सुतधन
युवति साधु सोख्ये नीश न श्यैवे चीता कीहीनं मम हृदयमहो ॥ ४॥
मानगवादि रुढं क्षंतं ॥ ३॥ वाधी के चेद्रीयाणां वीकति गनीमति

जरहेसेनकेलेतरसाक्षीपणदृढजालेनाहीसणुनविपरीतभाव
 नाउठतांत्याकरितासर्ववृत्तींचालयउपरमकरूनब्रह्माकारवृ
 तीकरावी॥ऐसादृग्दृश्यविवेकऋषेश्वररूपाकटाक्षेयथामति
 वणिताजगन्नाथतो जगदात्मऋषेश्वरीप्रीतिपावो॥श्लोक॥यदे
 तिबुद्धिनेश्चलयाजीवन्मुक्तिपदेस्थिति॥काव्यपूर्वजियतिसा
 ऋषीश्वरपदेस्थिता॥१॥तत्पारांबुरहृदंदध्यानंधूतधियामया
 ॥प्रसूताकारीदृग्दृश्यविवेकाभिधेयकथा॥२॥यदत्रनोक्तपूर्वस्या
 (क्षेप्यतांगुरूपेवतत्॥प्रियतामनयानिहं सोयमज्ञाततत्परा॥३॥ई
 ति श्रीमच्छंकराचार्यविरचितेवाक्यसुधानामंत्रकरणसंपूर्ण॥दीनाजगन्ना
 थस्तसंपूर्ण॥श्रीसद्गुरुनाथापणिमस्तु॥४॥ ॥५॥ ॥५॥